

У подальших дослідженнях необхідно більшу увагу приділити формуванню комплексної стратегії інтегрування України у світове фінансове середовище.

1. Новицький В.С. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с. 2. Плотніков О.В. *Ultima ratio* економічних реформ. – К.: Кондор, 2003. – 240 с. 3. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Підручник для вузів/ За ред. І.В. Багрової. – К.: "Центр навчальної літератури", 2004. – 384 с. 4. Траут Дж., Райс Э. *Позиционирование: битва за умы* / Пер с англ. – СПб.: Питер, 2006. – 272 с. 5. Економічна енциклопедія: У 3-х т. – Т. 2. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 848 с. 6. Українська трудова міграція в контексті змін сучасного світу / За ред. І. Маркова. – Львів: Компанія "Манускрипт", 2005. – 187 с. 7. Івасів Б.С., Комар В.В. Міжнародні ринки грошей і капіталів: Навч.-метод. посібник. – Тернопіль: – ТНЕУ, 2008. – 120 с. 8. Канищенко О.Л. Міжнародний маркетинг у діяльності українських підприємств. – К.: Знання, 2007. – 446 с. 9. *Бизнес.* – № 27 (858). – 6 июля 2009 года.

УДК 330.8 (075.8)

П.П. Несененко, О.А. Артеменко
Одеський державний економічний університет

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО ЕТАПУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЙОГО МЕТОДОЛОГІЇ ДЛЯ ОСМИСЛЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ УКРАЇНИ

© Несененко П.П., Артеменко О.А., 2009

Розглянуто джерела становлення наукового етапу економічної думки, насамперед школою фізіократів. Показано особливості перехідного стану суспільств, що характеризуються процесами формування промислового капіталу і їхня схожість із сучасною Україною. Показано важливість глибокого осмислення висхідної економічної форми промислового капіталу й необхідність пізнання її як під час вивчення перехідних формоутворень, так і для проведення ефективної економічної політики держави.

In the article the sources of becoming of a scientific stage of economical thought, first of all, school физиократов are reviewed. The features of a transient state of the societies described by processes of formation of the industrial capital and their similarity with modern Ukraine are rotined. The relevance of steep understanding of the initial economical form of the industrial capital and necessity of knowledge it is rotined, both at analysis transient формообразований, and for realization of an effective economic policy of the state.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Майже двадцятилітній період існування незалежності України висвітлив багато проблем, які усе чіткіше показують наростання в її економіці негативних тенденцій. Починаючи з 90-х років минулого століття і дотепер, продовжує зберігатися диспропорція між галузями, орієнтація у зовнішній торгівлі на сировинний експорт, болісна стагнація сільського господарства, що тісно зрослися із процесами депопуляції населення України, насамперед сільського тощо. Нетривалий період економічного росту не призвів до кардинального перелому відзначених негативних тенденцій.

Варто констатувати, що інструментарій сучасних провідних економічних теорій неокласичного (монетарного), кейнсіанського й, певною мірою, інституціонального підходів не дав очікуваних результатів ні в осмисленні вітчизняної дійсності, ні у виконанні практичних завдань. Досить згадати у цьому зв'язку провал спроби застосування в нашій країні рецептів сучасного американського монетаризму.

Найбільш руйнівні наслідки реформ позначилися на аграрному секторі української економіки, і це з огляду на найкращі умови для його функціонування, такі як м'який клімат, родючі ґрунти, висококваліфіковані трудові ресурси тощо. Можна констатувати, що ці унікальні ресурси галузі, на жаль, не перетворилися у чинники її розвитку.

У зв'язку з цим, стає очевидною потреба в *розширенні* методологічного інструментарію дослідження. Один з них перебуває у витоків становлення наукового етапу економічної думки. Напрацювання його, що стали анахронізмом для високорозвинених постеконімічних систем, мають скоріше історико-економічний інтерес. На відміну від них, у суспільствах з більш низьким рівнем розвитку вони одержують нове звучання.

Сучасна Україна, на відміну від розвинених країн, переживає процес поживлення адекватних ринку вартісних форм, що проявляється у корінній відмінності об'єктів дослідження доринкового та постринкового типу, а значить, і ефективності методів пізнання цих систем.

В Україні наукова спадщина минулого залишилась у розділі історії економічної думки, що виконує більш пізнавальну, ніж практичну функцію, а дослідження перехідної економіки, у кращому разі, виділили в окрему дисципліну, які, фактично, між собою не перетинаються. Погляд на теоретичні й практичні напрацювання попередніх шкіл економічної думки й порівняння їх з українським сьогоденням використовується дуже рідко, що дає змогу по-новому поглянути на вже відому проблему. Звідси актуальність статті сумнівів не викликає.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Варто відмітити, що у колишньому Радянському Союзі були відсутні в достатній кількості серйозні фундаментальні дослідження з цієї проблематики. На жаль, істотних позитивних зрушень у цьому плані не відбулось і в наші дні. Хоча в Україні, Росії та деяких інших країнах, сформованих на теренах колишнього СРСР, останнім часом з'явилося багато наукових досліджень і навчальних видань, у яких тією чи іншою мірою автори намагалися звертатися до наукової творчості Ф. Кене та інших представників цього етапу. Однак до кінця розкрити глибину й складність тих проблем, які ставили та вирішували великі мислителі минулого, так і не вдалося. Дослідженням наукової спадщини наукового етапу економічної думки й, безпосередньо фізіократів, займалися такі видатні вітчизняні та зарубіжні науковці, як Г.А. Афанасьєв, В.Д. Базилевич, І.А. Болдирев, М. Блауг, Н.О. Пільгуй, К. Маркс, Є.М. Майбурд, Й. Шумпетер, С.В. Мартиновський, письменник М. Руденко та ін.

Формулювання цілей статті. Основним завданням статті є спроба по-новому поглянути на з'ясування однієї із причин, що викликала деформацію економічної ситуації в Україні через з'ясування методів наукового етапу економічної думки. Воно дає змогу по-новому подивитися на маловивчені сторони української дійсності в плані застосування методології фізіократії для осмислення й удосконалення господарського механізму України.

Викладення основного матеріалу. Україні дісталася від колишнього СРСР мозаїчна система економіки, де переважають потужні рудименти феодальних відносин, необхідність діалектичного зняття яких сумнівів не викликає. Щоб визначитися зі стратегією й тактикою проведених реформ, спочатку необхідно одержати чітке уявлення про соціально-економічну тканину досліджуваного суспільства, що виводить науковця на пошук інструментарію дослідження, тобто метод. Останній багато в чому визначається об'єктом і вимагає фіксації багатьох обставин. По-перше, врахування форми руху матерії (у нашому випадку соціальної), по-друге, фіксацію її стану (доринковий, ринковий, постринковий типи) і, нарешті, наявність або відсутність перехідності від однієї форми до іншої.

З огляду на те, що економіка України являє собою стан, який вже пройшли розвинені країни, на неї можна поглянути з незвичного боку – минулого. Подібний погляд висвічує дві проблеми: спосіб осмислення дійсності і отримані практичні результати. Найадекватнішою до стану України є перехідна економіка Франції другої половини XVIII ст., відтворена у вченні фізіократів. Вони виявилися піонерами в застосуванні нового (наукового) методу дослідження, що включає в себе визнання об'єктивних законів розвитку суспільства (ідея «природного порядку»), з яких виводилися правові форми (ідея «природного права»). В економічних відносинах між людьми ними фіксувався принцип еквівалентності. І, нарешті, на останньому етапі розвитку школи досліджуваній матеріал розглядався у русі від елементарної (найпростішої) економічної форми до найскладнішої (розвиненої).

Тривалий час наукою використовувався інструментарій, створений Арістотелем. Він першим порушив питання про предмет і метод майбутньої *економічної* науки, яке пов'язав з ринком. Спостереження численних обмінів між людьми дало йому змогу виявити загальну якість, яка лежить у його основі – *потреби* учасників обміну й намітити перехід від простих форм до складніших, наприклад, рух від товару до грошей і підійти до таких категорій, як якість, кількість, міра [1, с. 130–134].

Уперше найповніше скористатися його методологією в дослідженні французького суспільства зміг Ф. Кене, який екстраполював напрацювання методології хірургії на суспільство. Будучи прекрасним лікарем, він підкреслював необхідність у пізнанні об'єкта наявність зв'язку між спостереженням і досвідом, спадкоємністю напрацювань минулого для пізнання сучасних проблем [3].

Центральною ідеєю, перенесеною з хірургії, для Ф. Кене став погляд на французьке суспільство як живий організм. Виявлений В. Гарвесем кровообіг [3] дав йому змогу застосувати відкриту закономірність в аналізі суспільного відтворення, чорновий варіант якого заклав Р. Кантільон [1, с. 474–475].

Розгляд суспільства як живого організму не представляло повною мірою закінчений варіант наукового дослідження. Для цього потрібно було чіткіше розсортувати вже вивчені економічні форми і здійснити їхнє ранжування – від простої до найрозвиненішої форми. У цьому русі Ф. Кене тільки позначив напрямок цього підходу – ідею еквівалентного обміну, що проявилось в констатації коливання природних цін навколо ринкових. Вона впливала з наявності суспільного поділу праці, що постійно відтворювало відносини між людьми за допомогою обміну.

Науковий аналіз, здійснений Ф. Кене, вивів його на трикутник проблем – ціна, цінність, мінова цінність, серцевиною якої стала проблема цінності, що стала згодом центральним пунктом аналізу буржуазної системи у працях А. Сміта, Д. Рікардо й К. Маркса. Першу спробу її вирішення здійснив найвидатніший представник фізіократії А.Р.Ж. Тюрго через застосування методу дедукції Р. Декарта, що писав про необхідність «мислити один по одному, починаючи із предметів найбільш простих і легко пізнаваних, і сходити помалу, як сходима, до пізнання більш складних». Він застосував його у книзі «Роздуми про створення і розподіл багатства» (1766) [4].

У Ф. Кене трактування цінності було тільки намічене. Він виходив з положення, що «...головними причинами, що утворюють *ринкову ціну* добутків, є їхня *рідкість* або достаток і більш-менш *сильна конкуренція продавців і покупців*» і трактував її, враховуючи зі співвідношення попиту та пропозиції. Раціональна ідея про еквівалентний обмін перетворилася в системі ціноутворення в ідею про *рівноважні ціни*.

Тюрго почав аналіз із земельної власності як основи становлення промислового капіталу, що утворює *чистий продукт*, але не просто як дарунок природи, а як результат більш високої продуктивності праці хлібороба. Поділ праці в землеробстві у міру його поглиблення, виділяє ремесло, що існує за рахунок класу, зайнятого в сільському господарстві. Виникає обмін і, у зв'язку із цим, – перехід до наступного блока аналізу – ціни, вартості і грошей.

Перевага у товарі сторони цінності для споживання відсувало трудовий початок у формуванні цінності (вартості) товару, як такого, на другий план, що відповідало дійсності того часу. Кожна річ, за Тюрго, що одержує корисність за допомогою суб'єктивної оцінки її людиною, була названа ним *цінністю значення*. З іншого боку, отримання речей із природи вимагає певних зусиль у сучасній термінології *ресурсів*. Ще ніякого обміну немає, а людина вже вступила в угоду із природою, витративши частину своїх ресурсів (сил, часу). Максимальну частку ресурсів, яку

людина здатна віддати, Тюрго назвав *цінністю значення*. Те, скільки і які ресурси людина готова зтратити, становить *природну ціну*.

Обмеженість добутих окремою людиною із природи матеріальних благ штовхає її на обмін, що фіксується в понятті «*мінова цінність*». На відміну від суб'єктивного поняття, цінність значення, обумовленого кожною людиною індивідуально, мінова цінність має об'єктивну основу. Її пояснення вимагає розкриття причин, що лежать в основі обміну, тобто ціни. У зв'язку із цим намічається зв'язок між ціною й цінністю для обміну. Надалі вона одержить чітке розмежування у двох сторонах цінності: для споживання й обміну, на основі чого А. Сміт сформулював три правила обміну, чим конкретизував її вже на основі трудової теорії вартості.

Розмежувавши, як і Ф. Кене, природну й ринкову ціну, А.Р.Ж. Тюрго намічає основу ціноутворення на найабстрактнішому рівні, тобто без врахування відносин конкуренції з боку покупців і продавців, що формує ринкову ціну. Для цього розглядається основа природної ціни. З урахуванням стану того часу, він, цілком закономірно, не зводив її до праці, як наслідка вищого рівня розвитку капіталізму (Д. Рікардо і К. Маркс). У Тюрго відсутня абсолютна міра цінності, яка проявляється у природній ціні, що не має внутрішньої субстанції і обумовлена інтенсивністю потреб учасників обміну [4]. Через сто років ця ідея одержала свій подальший розвиток у напрямку маржиналізму, де рідкість і інтенсивність споживання стануть чинниками, що визначають *величину* висхідної категорії маржиналізму – *граничної корисності*.

Отже, по А.Р.Ж. Тюрго, цінність, що проявляється через обмін, стає мінOVOЮ цінністю й устанOвлюється об'єктивно. Причому пропорція обміну не визначається відносинами між *речами*, і не виражає зв'язку *речі* і її *ціни*. Нею є інтенсивність потреб. У нього вже зафіксована категорія *ресурси*, яка більше трактується не тільки як дарунок природи, а й зусиль на її організацію, тобто праці за їхнім з'єднанням. Надалі розбіжності в поняттях *вартості* (труднощі або легкість виробництва) і *багатства* (кількість споживчих вартостей) посиляться. Це зробить Д. Рікардо, зводячи ресурс, що утворює вартість, більше до праці.

Виникає природне запитання: Яке відношення вищевикладене має до української дійсності? По-перше, вона переживає період *становлення* вартісних процесів, які завершуються в системі промислового капіталу. Цей стан відповідає періоду розквіту фізіократії другої половини XVIII ст.

По-друге, початок реформ в Україні спочатку збігся з посиленням натуралізації господарства і надзвичайним зростанням доходів олігархів, що підтверджує посилення на першому етапі незалежності натурального укладу, замість товарного, а в продукті праці – його натурально-речової сторони.

Поступово суб'єкти господарювання від жорстко централізованої системи стали переходити до умов посилення вартісного (еквівалентного обміну), який є принципово іншим видом пропорційності. Це оголило суперечності між старими продуктивними силами і новими правовими формами на тлі наростаючої диспропорційності в економіці як *наслідок* міжформаційного переходу, що досягли свого апогею сьогодні.

З часом диспропорційність, що виникла, стане результатом прояву і функціонування ринкового вартісного механізму. Однак у сучасній Україні вартісний механізм, як і закон вартості, не діє. Звідси сторона споживчої вартості у формуванні ціни відіграє немаловажну роль. Для переходу суспільства до того стану, де цю роль більшою мірою виконували б витрати праці, варто знайти галузь масового виробництва продуктів на продаж.

Для фізіократів – це сільське господарство. В Україні такою галуззю розкручування масового виробництва на продаж може стати та сама галузь, що і у фізіократів. Саме через неї потрібно почати відновлення пропорційності, як базової умови, а з нею і зміни інших пропорцій у народному господарстві. Ринкова пропорційність, як показали фізіократи, можлива через пропорційність функціонування сільського господарства, що на сьогоднішній день в Україні порушена і, насамперед, між рослинництвом і тваринництвом, як ключовою пропорцією аграрної сфери. Наслідком цього є збереження диспропорційності в інших галузях далеко не ринкового типу, коли ринковий ціновий механізм не працює. У такий спосіб необхідно перевести усунення міжформаційної диспропорційності через директивне керування з усуненням їх через ринок, тобто цінові сигнали.

Знання напрацьовані мислителів минулого виявляються придатними для використання в країнах, рівень розвитку яких їм відповідає. Це тим більш важливо, що переважна кількість цих

проектів зміни дійсності пройшли практичну апробацію в минулому, а це не потребує сьогодні від можновладців перевірки вже випробуваних раніше істин на практиці.

Слідування ж рекомендаціям сучасних теорій Заходу приводить до результату, прямо протилежного до очікуваного, тому що в нас переважають відносини не постіндустріального, як у них, суспільства, а значною мірою некапіталістичні, тобто доіндустріальні (феодальні відносини). Правда, в продукті, як і у них, у нас переважає та ж сторона корисності, а не вартості. Річ у тому, що в Україні це є рудиментом натурального господарства, а на Заході – постеконічного, де зв'язки між людьми здійснюються через технологічні процеси. Звідси асиміляція досягнень постринкових держав у нашій країні, можлива через впровадження сучасних технологій, що реально можливо досягти під час вирішення спочатку завдань доринкового типу – формування промислового капіталу. Останнє можливе через становлення інфраструктури ринку у вигляді товарних, фондових бірж, ринку праці тощо, а також через забезпечення рівності у двох формах свободи, як умови розвитку ринку. По-перше, особистої, де людина не буде належністю іншої особи, і, по-друге, економічної, пов'язаної з правом вибору людиною форми господарської діяльності.

Отже, негативні процеси, що склалися в Україні, не мають основною причиною винятково трансформаційні процеси, як і дві світові кризи 1998 р. і сьогодні. Вони викликані наперед ігноруванням генетичної основи ринку, що лежить в основі мінових відносин і цінових сигналів, що проявляються як закони цін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищевикладене, напрацювання фізіократів дають змогу виявити деякі причини негативних явищ, що склалися в Україні, які можна звести до такого:

1. Процеси трансформації економічної системи в період первісного нагромадження капіталу і промислової капіталізації, як пошук галузі проникнення промислового капіталу в економіку України навіть не позначені, хоча у фізіократів вони несвідомо були поставлені через пошук масового виробництва товарів на продаж, а з ним і на *капіталізацію сільського господарства*.

2. Основним регулятором розвинутої (на вартісній основі) ринкової системи є ціновий сигнал. Однак, як показав А.Р.Ж. Тюрго, він піддається впливу як сторони попиту (інтенсивності потреби), так і пропозиції (витрат ресурсів). Ігнорування впливу на економічні процеси переваги сторони корисності, які поки що домінують в Україні, призводить до переоцінки зрілості таких економічних форм, як, наприклад, гроші, капітал тощо. Що стосується останнього, то в нас він представлений його допотопними формами купецького й лихварського капіталів, а звідси маємо надвисокі доходи в торговельному і банківському секторі, і відповідно наднизькі – у промисловому.

3. Допущені керівництвом помилки, що мають наслідком перекося, що зберігаються у системі сформованих народногосподарських пропорцій, викликані двома обставинами: базовою – диспропорціями у сільському господарстві і спробами змінити ситуацію за допомогою впливу не на зміну системи загалом, а впливом на окремі її частини. Звідси застосовувані рекомендації в економічній політиці з поліпшення господарської діяльності не враховують загальних законів розвитку, тобто розглядають суспільство як механічний агрегат, про згубність чого попереджали ще фізіократи.

4. Нерозвиненість інфраструктури ринку підсилює в Україні консервацію доринкових відносин, що мають своїм наслідком збереження диспропорцій у суспільному виробництві і спроби їхнього виправлення через *ручне керування* економікою, що підміняє реальне *керування ринком*.

На основі виявлених причин негативних явищ, які склались в економіці нашої країни, можна розробляти конкретні пропозиції з посилення в Україні економічних процесів, що й становить перспективу подальших наукових досліджень.

1. *Всемирная история экономической мысли: В 6 т. – Т. 1 / МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: Мысль, 1987. – С. 127–135; 442–479.* 2. *Кене Ф. Избранные экономические произведения / Пер. с фр. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 551 с.* 3. *Кене Ф. Предисловие к I тому «Записок королевской хирургической академии» (1743) // Вопросы экономики. – 2008. – № 12. – С. 99–111.* 4. *Тюрго А.Р. Избранные экономические произведения. – М.: Соцэкгиз, 1961. – 198 с.*